

Абдухамидова Батмахан Абдуакимовнанын докторлук диссертациясын алдын ала коргоо боюнча Ишеналы Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты), психология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 13.23.673 диссертациялык кеңешинин жана И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин кызматкерлери менен биргеликте өткөрүлгөн кезектеги отурумдун

№ 15 ПРОТОКОЛУ

Бишкек шаары

29.03.2024

Катышкандар:

1. Ахметова Н.А. (төрайым) – п.и.д., профессор, 13.00.02
2. Муратов А. Ж. – п.и.д., профессор, 13.00.02
3. Омурбаева Д. К. (окумуштуу катчы) – п.и.к., доцент, 13.00.02
4. Акажанова А. Т. – пс.и.д., доцент, 19.00.07
5. Акматов.К.К. – п.и.д., доцент, 13.00.02
6. Батаканова С.Т. – п.и.д., профессор, 13.00.02
7. Добаев К.Д. – п.и.д., профессор, 13.00.02
8. Закиров А. – пс.и.к., профессор 19.00.07
9. Коңурбаев Т.А. – пс.и.к., профессор 19.00.07
10. Манликова М.Х. – п.и.д., профессор, 13.00.02
11. Мукамбетова А.С. – п.и.д., доцент, 13.00.02
12. Рысбаев С. К. – п.и.д., профессор, 13.00.02
13. Сыдыкбаева М.М. – п.и.д., доцент, 13.00.02
14. Үкүева Б. К. – п.и.д., доцент, 13.00.02
15. Хасанов Н. Б. – п.и.д., доцент, 13.00.02
16. Чыманов Ж.А. – п.и.д., профессор, 13.00.02

Отурумга катышкан адис окумуштуулар:

1. Супатаева Э. А. – п.и.к., ага илимий кызматкери, 13.00.02
2. Тагаева Г.С. – п.и.к., доцент, 13.00.02
3. Нуркулова М.Р. – п.и.к., доцент, 13.00.02
4. Куканова М.А. – п.и.к., доценттин м.а., 13.00.02

Күн тартибинде каралуучу маселе:

1. Абдухамидова Батмахан Абдуакимовнанын “Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун илимий-методикалык негиздери” аттуу кыргыз адабияты адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип

алуу үчүн жазылган диссертациясын талкуулоо.

Чогулушту отурумдун төрайымы п.и.д., профессор Н. А. Ахметова ачып, күн тартибинде каралуучу маселе менен тааныштырды. Диссертациялык тема жана илимий жетекчи педагогика илимдеринин доктору, профессор Муратов Абдыкерим Жаркынбаевич дайындалып, И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Окумуштуулар кеңешинин кезектеги отурумунун 2012-жылдын 1-июнундагы №8 токтомунун жана изилдөө иштин темасына өзгөртүүлөрдү киргизүү менен кайра бекитүү боюнча аталган окуу жайдын Окумуштуулар кеңешинин 2023-жылдын 26-январындагы №5 токтому менен бекитилген.

Ишти кароо үчүн төмөнкү эксперттер дайындалган:

1. Педагогика илимдеринин доктору, профессор Батаканова С. Т.
2. Педагогика илимдеринин доктору, профессор Үкүева Б.К.
3. Педагогика илимдеринин доктору, профессор Чыманов Ж.А.

Иш И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин алдындагы башталгыч класстарда кыргыз жана орус тилин окутуунун методикасы кафедрасында аткарылган.

Отурумдун төрайымы, п.и.д., профессор Н.А. Ахметова илимий иштин мазмунун баяндап берүү үчүн изденүүчүгө сөз берди.

Диссертациялык иштин кыскача мазмуну жана практикалык жыйынтыктары тууралуу изденүүчү Абдухамидова Батмахан Абдуакимовна төмөндөгүлөргө: изилдөөнүн актуалдуулугу, изилдөө объекти, изилдөө предмети, изилдөөнүн максаты жана милдети менен кошо аларды ачып берүүгө токтолду.

Изденүүчү: Саламатсыздарбы, диссертациялык кеңештин урматтуу төрайымы жана урматтуу мүчөлөрү! Диссертациялык ишимдин темасы “Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун илимий-методикалык негиздери” деп аталат. Илимий жетекчим: Муратов Абдыкерим Жаркынбаевич, педагогика илимдеринин доктору, профессор.

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Адамзаттын өнүгүш тарыхы, цивилизацияга умтулуунун жолу, коомдун маданияттуулугу, ар тараптуу жетилүүсү кайсыл заманда болбосун инсандардын окурмандык ишмердүүлүгүн уюштуруу менен тыгыз байланыштуу каралып келген.

Окуучулардын билимин баалоо боюнча эл аралык изилдөө борборунун (PISA) Экономикалык кызматташтык жана өнүгүү программасы ушул кылымдын башынан бери ар түрдүү мамлекеттердин он беш жаштагы окуучуларынын окурмандык кызыгууларын жана окуу ишмердүүлүгүн текшерип келет. Жыйынтыгында Кыргыз Республикасы 2006- жана 2009-жылдары акыркы орунду ээлеген. Алардын аныктоосу боюнча биздин өлкөдө он беш жаш курактагы окуучулардын 16,8 пайызы гана окуганын түшүнөт, калганы эмнени окуп жатканын эл аралык талапка ылайык айтып бере албайт. Бул чоң проблема, улуттук трагедия, дал ушул трагедиянын башаты биринчи кезекте мектептерде окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн

уюштура албай жаткандыгыбыз менен байланышат.

Мына ушундай шартта билим берүүнүн маданий өнүгүүгө, окурманды тарбиялоого багытталган моделин өнүктүрүү, анын стратегиясын заманбап талаптарга ылайыктап иштеп чыгуу баланы кайрадан китептер дүйнөсүнө тартып келүүнүн мүмкүнчүлүгүн жаратат деген ишенимдебиз.

«Адабий окуу» сабагын окутуу процессинде окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгү проблемасы, аны өнүктүрүүнүн методикалык системасы атайын диссертациялык багытта изилденген эмес.

«Адабий окуу» сабагын окутуу багытында айрым эмгектер жазылгандыгына карабастан, мына ошол процессте окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн өнүктүрүү боюнча теманы ар тараптан ырааттуу жана докторлук диссертация формасында иштеп чыгуу жагы изилдөөнүн актуалдуу экендигин аныктап турат.

Изилдөөнүн максаты – башталгыч класстардагы «Адабий окуу» сабагында көркөм чыгармаларды окутуу процессинде окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн методикасын теориялык жактан негиздөө, илимий жоболорду жана сунуштарды иштеп чыгуу, иштелип чыккан жыйынтыктардын натыйжалуулугун тажрыйба аркылуу текшерүү.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун тарыхын жана азыркы абалын, ааламдашуу доорундагы функцияларын аныктоо.

2. Тема боюнча философиялык, педагогикалык, психологиялык эмгектерди методологиялык база катары пайдалануу.

3. Теориялык-методологиялык изилдөөлөрдүн концепциясына ылайык «окуу», «окурмандык ишмердүүлүк» түшүнүгүнө толукталган аныктама берүү.

4. «Адабий окуу» предметинде окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандырып окутуунун талаптарын, педагогикалык шарттарын, принциптерин, методдорун, формаларын жана каражаттарын аныктоо.

5. Окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун методикасын иштеп чыгып, алардын оптималдуу варианттарын мектеп практикасына сунуштоо.

6. Сунушталган методикалык ыкмалардын, жолдордун, каражаттардын эффективдүүлүгүн педагогикалык тажрыйба аркылуу текшерүү.

Диссертациянын биринчи бабы «**Адабий окуу**» сабагында **окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн өнүктүрүү проблемасынын теориялык-методологиялык негиздери**» деп аталып, темага байланыштуу жалпы теориялык, тарыхый-библиографиялык, методологиялык маселелер изилденди. Анын биринчи «Азыркы учурдагы «Адабий окуу» сабагынын жана анда окурманды тарбиялоо проблемасынын максаты, милдеттери жана ааламдашуу доорундагы функциялары» деп аталган бөлүмүндө азыркы доордун өзгөчөлүктөрү, ааламдашуунун социалдык турмушка жана

адамдардын руханий дүйнөсүнө тийгизген таасири чагылдырылды.

«Окуу», «Окурмандык ишмердүүлүк» түшүнүгүнүн теориялык концепциялары» аттуу 2-бөлүмдө окуу деген эмне, окурмандык ишмердүүлүк деген эмне деген суроолордун тегерегинде ой жүгүртүлдү. Окуу – бул жазылган тамгаларды (текстти) оозеки айтуу, жазылгандарды түшүнүү жана анын негизинде ой жүгүртүү, сөздөрүн маанилерин жана эмоционалдык-экспрессивдик боёкторун ылгай билүү ишмердүүлүгү. Бул ишмердүүлүккө адамдын жогорку психикалык функциялары катышат жана окуу татаал когнитивдик процесс болуп эсептелет. Текстти аң-сезимдүү окуу менен гана адам бул дүйнөнү жана анын ар кандай кубулуштарын түшүнөт, башка адамдар менен тилдик байланыш түзөт, ой жүгүртөт, өз оюн бир жерге топтоп, башкаларга билдире алат.

Окурмандык ишмердүүлүк – адамдын чыгарма окууга ышкысынын ойгонушу, чыгарманы түшүнүүсү, анын негизинде ой жүгүртүү, талдоо, баа берүү, андан алган компетенттүүлүктөрүн турмушта колдоно билүүгө жетишүүсү. Окурмандык ишмердүүлүк – бул узакка созулган, дайыма аракеттенүүнү талап кылган чыгармачылык процесс экендигин иште көрсөттүк.

«Адабий окуу» сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн өнүктүрүү проблемасынын изилдениш тарыхына обзор» аттуу 3-бөлүм тарыхый-аналитикалык планда жазылды. Биринчи учурда дүйнөлүк, орус, совет жана постсоветтик педагогика, психология, библиография илиминде окурмандык кызыгуулар проблемасынын изилдениш тарыхы каралды.

Жалпысынын, башталгыч класстарды адабий чыгармаларды окутуу жана ал аркылуу балдарды китепке кызыктыруу проблемасы айрым изилдөөлөрдө эске алынган менен ырааттуу жана кеңири талдоого алына электиги диссертацияда белгиленди.

«Адабий окуу» сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн өнүктүрүү проблемасын изилдөөнүн методологиялык негиздери» деген 4-бөлүмү изилдөөнүн методологиялык таянычтарын анализдөөгө арналган. «Адабий окуу» курсунда окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн өркүндөтүү боюнча философия, психология, адабият таануу, педагогика, орус жана кыргыз адабиятын окутуунун методикасы багытындагы изилдөөлөр методологиялык таяныч катары пайдаланылгандыгы изилдөөбүздүн илимий-теориялык базасы бекем болушу үчүн шарт түзүп берди.

Эң биринчи методологиялык база дүйнөнү жана адамды таанып-билүү тууралуу илим философия болуп эсептелет. Темадагы проблемаларды аныктоо, туура түшүнүү жана түшүндүрүү үчүн В.Ф.Асмустун китеп окууну эмгектенүү жана чыгармачылык катары караган, бул ишмердүүлүктүн адамзаттын тарыхында мааниси тууралуу, М.М.Бахтиндин адабий чыгарманы эстетикалык кубулуш катары талдоого алган, Н.А.Бердяевдин коомдук прогресстеги китеп окуунун орду тууралуу идеялары таяныч болуп берди. Көркөм адабияттын тарбиялык функциялары Ю.П.Азаровдун, анын

руханий баалуулугу С.Ф.Анисимовдун, адабияттагы шарттуулук, эстетикалык баалуулук проблемалары Т.Аскарвдун, А.А.Салиевдин эмгектеринде чагылдырылган.

«Окуучулардын окурмандык кызыгуулары» деген түшүнүктөгү «кызыгуулар», «китеп тандоо», «китеп окууга үйрөтүү», «көркөм чыгарманы кабыл алуу» деген түшүнүктөр психология илими менен тыгыз байланыштуу болгондуктан, кенже мектеп жашындагы окуучулардын психикалык, мүнөздүк, курактык өзгөчөлүктөрүн изилдеген психолог окумуштуулардын, классик педагогдордун эмгектеринде чагылдырылган.

Бул эмгектердин биздин ишибизге методологиялык негиз болгон жагы: ар кайсыл темаларды окутуу процессинде окурмандык кызыгууларды ойготуунун жолдорун көрсөткөндүгү; окурмандык маданият проблемасын аныктагындыгы; мугалимдердин тажрыйбаларын жыйынтыктап көрсөткөндүгү.

Диссертациянын 2-бабы «**Изилдөөнүн материалдары жана методдору**» деп аталат да, анын «Илимий изилдөөнүн материалдары» деген 1-бөлүмүндө изилдөөнүн материалдары катары КРдин Билим берүү мыйзамы, Билим берүүнүн мамлекеттик стандарты, Кыргыз тили жана адабий окуунун предметтик стандарты жана ошол стандарттын негизинде түзүлгөн окуу программалары менен II-IV класстардын «Адабий окуу» китептеринде сунушталган көркөм чыгармалар көрсөтүлөт. Ошондой эле методикалык колдонмолор, мугалимдердин бул багыттагы тажрыйбалары, окуучуларды жазуу жумуштары да материалдар катары алынган.

Диссертациялык изилдөөдө адабий окуу китептерине киргизилген көркөм тексттерди окуу, окуп түшүнүү, талдоо ишмердүүлүктөрү жана ошол ишмердүүлүк процесси аркылуу балдардын окурмандык кызыгууларын жогорулатуу проблемасы изилденди.

Изилдөө үчүн бул материалдардын ичинен ар кандай тектеги (эпика, лирика, драма), түрдөгү (поэзия, проза, драма) жана жанрдагы (поэма, ыр, жомок, аңгеме, повесттен үзүндү ж.б.) тексттер тандалды, алардын тематикалык, жанрдык, стилдик ар түрдүүлүгү эске алынды.

2-бөлүм «**Илимий изилдөөнүн методдору**» деп аталып, анда биздин диссертациялык изилдөөдө коюлган максаттарга жетүү үчүн зарыл болгон методдор чагылдырылат. Изилдөө ишибизде колдонгон теориялык методдордун колдонулуш максаты-милдети, мааниси тууралуу баяндалат. Диссертациянын негизги жоболорун тактоо, теориялык жана практикалык сунуштарды киргизүү үчүн изилдөөгө зарыл болгон илимий булактарды изилдөө методу, аңгемелешүү методу, окуучулардын жазуу жумуштарын талдоо, анкета жүргүзүү, байкоо, тажрыйбаларды талдоо жана жыйынтыктоо, моделдештирүү методдорун колдондук. Биздин изилдөө окурмандык ишмердүүлүк, окуучулардын китеп окуу маданияты, окурмандардын абалын изилдөө болгондуктан, балдардын китепкана менен байланышы, ата-энелердин китеп окуусу, китепканалардын мүмкүнчүлүктөрү социологиялык методдор менен аныкталды.

Жалпысынан экиге бөлүк: теориялык-практикалык; педагогикалык-эксперименттик методдорду пайдаландык.

Практикалык тажрыйбаларды талдоо, жалпылаштыруу методу аркылуу мугалимдердин ишмердүүлүктөрүн эмгекте кандайча пайдаланганыбызды көрсөтүп бердик. Илимий-методикалык иштерди талдоо, системалаштыруу методу аркылуу темага байланыштуу илимий изилдөөлөр талданып, алардын ылайыктуулары пайдаланылды. Аларды кандай учурда колдонгондугубуз ушул бөлүмдө чагылдырылды.

«Изилдөөнүн тажрыйбалык (эксперименталдык) методдору» аттуу бөлүмдө «Адабий окуу» предметинде чыгармаларды окутуу аркылуу окуучулардын окурмандык кызыгууларын өнүктүрүүнүн методикасы боюнча изилдөөбүздүн максатына жана милдеттерине, логикалык ырааттуулугуна ылайык алдыга койгон моделди жана жалпы сунуштарды мектептерде педагогикалык тажрыйбада текшерүү аркылуу илимий акыйкатка жетүү зарыл болду.

Тажрыйба 2015-2021-жылдарда үч этапта жүргүзүлдү.

Тажрыйбада окуучулардын китеп окуу ишмердүүлүктөрү, мугалимдердин окуучуларды китепке кызыктыруу иш-аракеттери, окуучулардын китепкана менен эки тараптуу байланыштары, үй-бүлө китепканалары ж.б. проблемалар, адегенде, байкоо, сурамжылоо, анкеттөө, баарлашуу методдору менен такталды. Окурмандык ишмердүүлүктү калыптоого негизделген сабактардын моделдерин иштеп чыктык жана аларды экспериментатор мугалимдерге сунуштадык.

Жыйынтыгында биздин сунуш кылган ыкмалар, каражаттар жана окутуу технологиялары оптималдуу экендиги аныкталды.

Педагогикалык тажрыйбалардын жүрүшү ушул эле баптын 2-параграфында математикалык-статистикалык методдор менен көрсөтүлдү.

Үчүнчү бап **«Текстти окуп-түшүнүү процессинде окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн мотивациялоо»** деп аталат. Анын «Аң-сезимдүү жана шар окуу методу – окуучунун окурмандык ишмердүүлүгүн мотивациялоонун алгачкы ачкычы» деген 1-бөлүмдө окуу – бул мектеп окуучусунун башкы ишмердүүлүгү, мугалим менен окуучунун чыгармачылык байланышынын күрөө тамыры катары каралат.

Башталгыч мектептин мугалиминин эң башкы максаттарынын бири – окуучуларды текстти шар жана аң-сезимдүү окууга үйрөтүү. Буга жетүүнүн жолу – ар бир окуучунун окууга болгон кызыгуусун калыптандыруу жана өз алдынча окуусун туура уюштуруу.

Шар окуу – аң-сезимдүү окуу – түшүнүп окуу = окурмандык кызыгуу. Ушул процесс окурманды калыптандыруунун биринчи негизи. Шар окуу андан ары аң-сезимдүү окууга өтүп, текстти түшүнгөндө гана баланын окууга болгон кызыгуусун, окуу ишмердүүлүгүн, окурмандык маданиятын калыптандыруунун башкы фактору боло тургандыгы диссертациянын ушул бөлүмүндө көрсөтүлдү.

Экинчи бөлүм **«Адабий окуу предметинде окуучулардын окуу-таануу**

ишмердүүлүктөрүнүн баскычтары» деп аталат. Мында өз изилдөөлөрүбүздү жыйынтыктап, окуучулардын окуу-таануу ишмердүүлүктөрүнүн баскычтарын төмөндөгүдөй бөлүштүрдүк: 1-баскыч – билим баскычы; 2-баскыч – түшүнүү баскычы; 3-баскыч – колдонуу баскычы; 4-баскыч – талдоо баскычы; 5-баскыч – баалоо баскычы; 6-баскыч – чыгармачылык баскычы. Ушундай баскычтардан өткөн окуучу окуган ыр, аңгеме, жомоктордун таасиринде жана алардын үлгүсүндө ошолорго окшотуп көркөм чыгарма жазууга жетишет.

«Кенже мектеп жашындагы балдардын окурмандык ишмердүүлүктөрүн жомоктор аркылуу калыптандыруу» деген үчүнчү бөлүм башталгыч класстарда жомокторду окутуу процессинде окуучуларды окурман катары тарбиялоо проблемасына арналган. Азыркы учурда «Адабий окуу» китептеринде: 2-класста 20, 3-класста 12, 4-класста 4 жомок сунушталат. Жомоктор – окуу программасында эң көп орун берилген жана окуучулар кызыгып окуган жанр, ошондуктан балдардын окуу ишмердүүлүгүн калыптоодо, окурмандык кызыгууларын жогорулатууда алардын мүмкүнчүлүгү жогору.

«Башталгыч класстардын окуучуларынын сөз байлыгын өстүрүү аркылуу алардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруу» аттуу 4-бөлүм «Адабий окуу» предметинде кенже мектеп окуучусунун адабий билимин өркүндөтүү, окурмандык ишмердүүлүгүн активдүү фазага багыттоо – алардын эне тилинде кебин өстүрүү, сөздүк корун көбөйтүү менен байланышат. Окуучу окуп жаткан тексттеги сөздөрдүн же сүйлөм тизмектерин, фразеологиялык түрмөктөрдүн көбүн түшүнбөсө, ал андан ары окуусун улантпайт, андай окуучудан окурман чыкпайт. Ошону үчүн бул бөлүмдө окуучунун эне тилинде кебин өстүрүүгө жетишүү мугалимдин чыгармачылык менен иштөөсүн, педагогикалык чеберчилигин талап кылары айтылып, бул ишмердүүлүктүн бир нече жолдору сунушталат.

Диссертациянын төртүнчү бабы «Адабий окуу» предметинде **окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн өнүктүрүп окутуунун талаптары, педагогикалык шарттары, принциптери, методдору, формалары жана аларды өркүндөтүү боюнча методикалык сунуштар»** деп аталат. Бул баптын «Адабий окуу» курсунда окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн өнүктүрүп окутуунун талаптары жана педагогикалык шарттары» деген 1-бөлүмүндө 11 талап көрсөтүлүп, алардын маани-мазмуну чечмеленди.

Бул талаптар аткарылганда гана окуучулардын окурмандык кызыгууларынын педагогикалык шарттары ишке ашары белгиленди. Ал педагогикалык шарттар төмөнкүлөр: Биринчи педагогикалык шарт – класста жана класстан тышкары учурда окуу үчүн берилген тексттер бири-бирине проблемалык-тематикалык жактан байланыштуу болушу. Экинчи шарт – окуу ишмердүүлүгүн үзгүлтүксүз жүргүзүү шарты. Үчүнчү шарт – окурмандык кызыгууларды жогорулатуунун максатын, милдетин толук аныктап, пландаштырып, анан кийин гана өткөрүү шарты. Төртүнчү

педагогикалык шарт – окулган чыгарманы башка илимий билимдер, мектепте окулуучу предметтер менен интеграциялоо шарты. Бешинчи шарт – окуу ишмердүүлүгүнө мектептин мугалимдерин гана эмес, китепканачыларды, ата-энелерди, жогорку класстын окуучуларын да жардамдаштыруу шарты.

Диссертацияда жогорудагы талаптар жана педагогикалык шарттар кеңири чечмеленип берилди.

2-бөлүм «Адабий окуу предметинде окуучулардын окурмандык ишмердүүлүктөрүн калыптандыруунун принциптери жана мотивациялоонун компоненттери» деп аталат. Анда төмөнкүдөй принциптердин зарылдыгы белгиленет: көркөм адабий тексттерди окуп-үйрөтүүдө окуучулардын психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу; көркөм адабий тексттерди окуу ишмердүүлүгүн үзгүлтүксүз өткөрүп туруу; адабий чыгармаларды окуп-үйрөнүүдө окуучулардын жалпы жана жеке кызыкчылыктарын эске алуу; башка предметтерден алган билимдерди пайдалануу; окуу үчүн берилген чыгарманын тарбиялык маанисине өзгөчө басым жасоо принциби ж.б.

Окурмандык кызыгууларды мотивациялоонун компоненттери катары төмөнкүлөр белгиленди: теориялык; мазмундук; технологиялык; диагностикалык-натыйжалуу ж.б.

«Адабий окуу предметинде окуучулардын окурмандык ишмердүүлүктөрүн калыптандыруунун методдору» аттуу 3-бөлүм окутуунун методдору менен байланышта каралат. Ал методдор: лекциялык метод, адабий сукбатташуу методу, өз алдынча иштөө методу (В.В.Голубков); мугалимдин көркөм окуусу, жаттоо, кайра айтып берүү, көркөмдөп айтып берүү, чыгармадагы ойду толуктап баяндоо, көркөм иллюстрациялоо (В.А.Никольский); көркөм интерпретациялоо методу, сын-публицистикалык метод, адабий издөө-иликтөө методу (Г.Н.Ионин). Окуучунун окурмандык ишмердүүлүгүн өстүрүүдө колдонулуучу методдор деп С.К.Рысбаев проблемалуу окуу, изилдөөчүлүк, психологиялык, интерактивдик, аңгеме, байкоо методдоруна басым жасайт.

4-бөлүм «Интерактивдүү методдор аркылуу окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн уюштуруунун технологиялары» деп аталат. Диссертацияда окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өстүрүү усулу, ИНСЕРТ стратегиясы тууралуу кеңири маалыматтар берилип, бир нече чыгармаларды окутуу процессинде интерактивдүү технологиялар кандайча колдонулгандыгы көрсөтүлдү.

Бул бапта мугалимдерге методикалык сунуштар айтылып, алардын басымдуу бөлүгү өзүбүздүн практикалык ишибизде апробациядан өткөрүлгөндүгүн айта кетмекчибиз.

Диссертациянын жыйынтыгы «Адабий окуу» сабагында окуучулардын окурмандык кызыгууларын өркүндөтүүнүн методикасы боюнча изилдөөдөн кийин бир катар практикалык көрсөтмөлөрдү, сунуштарды айтууга мүмкүнчүлүк берди.

Көңүл бурганыңыздар үчүн чоң рахмат!

Төрайым: Сизге да рахмат. Урматтуу кесиптештер, сурооңуздар болсо

бериңиздер.

Акматов К.К.: Китепканалык формулярларды үйрөнүү методу, окурмандык биографияларды анализдөө жана жалпылоо методу, окурмандык күндөлүк, практикалык тажрыйбаларды талдоо, жалпылаштыруу методдору колдонулганы тууралуу авторефератта белгилениптир. Ушулар боюнча кененирээк айтып берсеңиз.

Изденүүчү: Рахмат, Кыялбек Камутович. Окурмандык күндөлүктү жүргүзүүдө тажрыйба тобундагы балдар окуган китептери тууралуу күндөлүк жазат, анда китептин автору, аталышы, чыккан жери, жылы белгиленет. Чыгарма эмне жөнүндө экенин 4-5 сүйлөмдө айтып, чыгарманын жакканын же жакпаганын, алардын себептерин айтат. Андай күндөлүктөрдү башталгыч класстын окуучулары ага-эжелеринин, ата-энелеринин, мектеп китепканачыларынын жардамы менен толтура алышат.

Китепканалык формулярларды үйрөнүү методу менен китепкананын окурмандарынын маалыматтары топтолот. Мисалы, китепканадагы бир гана нускада сакталган китепти ким качан алып, качан тапшырганы, ким эң көп китеп окуганы, ким аз же такыр окубаганы аныкталат.

Практикалык тажрыйбаларды талдоо, жалпылаштыруу. Бул педагогикалык эмгектерде абдан зарыл жана кеңири тараган метод болуп, теориялык ойлордун тууралыгын аныктоодо жардам берет. Мында, негизинен, практик мугалимдердин сабактарынын жүрүшүнө катышып, аны талдоого алдык.

Ушундай жол менен байкоо жана тажрыйба класстарынан 286 окуучунун окурмандык биографиясын топтоп, аларды үйрөндүк жана мындай анализдөө кайсыл куракта кандай чыгармалар көп окуларын, кыздар жана балдар өз-өзүнчө кандай тектеги, жанрдагы чыгармаларга кызыгары, алардын себептери аныкталды.

Акматов К.К.: Методикалык колдонмолорунузда интерактивдүү методдорду колдонууга карата сабактардын үлгүлөрү, сунуштар көп берилиптир. Карап чыктым. Эмне үчүн интерактивдүү методдорго басым көбүрөөк жасалды? Салттуу методдорду таптакыр четке кагасызбы?

Изденүүчү: Диссертациялык ишибизде интерактивдүү методдорду колдонуу менен окуучулардын окурмандык ишмердүүлүктөрүн жогорулатууга арналган атайын бөлүм бар. Колдонулган интерактивдүү методдордун стратегиялары, айрым сабактардын сценарийлери берилген. Андан тышкары, тиркемеге ар бир класс үчүн төрттөн, он эки сабактын үлгүсү сунушталган. Салттуу методдорду биз четке каккан жокпуз, тескерисинче, аларды интерактивдүү методдор менен айкалыштырып сабак өтүү натыйжалуу болорун белгилегенбиз. Ар бир методдун алгылыктуу жактары жана кемчиликтери бар. Салттуу методдорду колдонууда мугалим менен окуучунун ортосунда кандайдыр бир психологиялык тосмо болот, ал эми интерактивдүү методдорду колдонууда бул тосмо жоюлат да, окуучу окуучу менен, окуучу окуучулар менен эркин иштеп, эркин сүйлөөгө мүмкүнчүлүк алат. Биз “Инсерт”, “Эки бөлүктүү күндөлүк”, “Венндин

диаграммасы” ж.б. ушул сыяктуу стратегияларды колдондук.

Рысбаев С.К.: Чыгармачылык ишмердүүлүктүн пирамидасы тууралуу слайдда көрсөтүп кеттиңер. Ушул пирамида сыяктуу модель адабий окуу китебинде кандай ишке ашты?

Изденүүчү: Рахмат сурооңузга, Сулайман Казыбаевич. Окурмандык ишмердүүлүктүн баскычтарын 6 баскыч боюнча пирамида түрүндө бергенбиз. Окуу китептеринде тексттин мазмунун түшүнүүгө багытталган билүү жана түшүнүү деңгээлиндеги суроолор гана берилип келген. Ал эми колдонуу, талдоо, баалоо, чыгармачылык деңгээлдерине жеткирүү үчүн ага ылайык суроо-тапшырмалар берилүүгө тийиш. Мына ушуну эске алуу менен 2-3-4-класстардын адабий окуу китептеринде ар бир тексттен кийин жогоруда аталган деңгээлдик тапшырмалар берилди. Текстти окуганга чейин, окуу учурунда жана окугандан кийинки учурларга ылайык суроолор сунушталды. Мисалы, текстти окуганга чейин окуучуга божомолдоо үчүн “окуя эмне тууралуу болот деп ойлойсуң?” деген сыяктуу суроо берилип, алардын жоопторун уккан соң тексттин мазмуну менен тааныштырабыз. Аягында окуучунун баштапкы божомолу менен чыгарманын окуясын салыштырып, эмнеси дал келди, эмнеси дал келбей калганын талдап койсо болот. Бул болсо чыгарманы кабылдоого жетелейт, багыт берет. Айрым тапшырмалар аркылуу эки чыгарманын окуяларын же каармандарын салыштырып, окшоштуктарын жана айырмачылыктарын табуу ж.б. тапшырмалар сунушталат.

Рысбаев С.К.: Жазуу жана оозеки ишмердүүлүктү бирдикте жүргүзүүнү кандай ишке ашырдыңар?

Изденүүчү: Окуу ишмердүүлүгү менен жазуу ишмердүүлүгүн биргеликте жүргүзүү абдан жакшы натыйжа берди. Бул багытта адабий окуу китебине карата 2018-жылдан тартып 2-3-4-класстар үчүн 1-2-бөлүктөн турган жумушчу дептерлерин түзүп, мектеп практикасына сунуштадык. Иш дептерлерде түрдүү интерактивдүү көнүгүүлөр сунушталган, окуучулар окуган чыгармасынын мазмунуна, жанрына жараша тапшырмаларды оозеки жана жазуу, сүрөт тартуу, оюндар сыяктуу тапшырмаларды аткарышат. Мисалы, “Окуянын картасы” деген көнүгүүнү аткарууда окуучу чыгарма менен таанышкандан кийин, бул картаны толтурат. Т.а. окуянын башталышы, окуя болгон мезгил же жер, чыгарманын каармандары, чыгармадан алынган таасирлер, сабактар тууралуу 1-2 сүйлөм менен жазышат. Картаны толтурууда кайра-кайра текстке кайрылууга туура келет. Ошентип бул тапшырманы аткаруу үчүн окуучу чыгарманы бир нече жолу көз жүгүртүп окуйт. Бул болсо баланын китеп окууга жетелейт, кызыктырат д.у.с.

Муканбетова А.С.: Маалыматтык технологиянын өнүккөн учурунда аудио, видео жомоктор пайда боло баштады. Ошолорду кандай метод менен үйрөтүүнү сунуштап жатасыңар?

Изденүүчү: Рахмат, Айгүл Садырбаевна. Туура айтасыз, бүгүнкү күндө техниканын өнүккөн шартында аудио, видео жомоктор абдан көп. Бир нече

жылдардан бери “Баластан” студиясы, ЮСАИДдин “Бирге окуйбуз”, “Келгиле, окуйбуз”, “Окуу керемет!” деген сыяктуу долбоорлору тарабынан аудиокитептер, анимациялык китептер бир топ даярдалды. Биз да адабий окуу китебиндеги бир нече чыгармалар боюнча аудиокитептерди “Баластан” студиясы аркылуу даярдадык. Окуучулардын кабылдоосу түрдүү: айрым окуучулар окуу аркылуу жакшы түшүнсө, айрымдары угуу аркылуу мыкты кабылдашат. Чынында, окуп түшүнүү менен угуп түшүнүү экөө эки башка ишмердүүлүк, бирок алар бирин-бири толуктап турат, бир максатты көздөйт. Ошондуктан окуу китептери менен катар эле алардын аудиокитептерин берүү жакшы натыйжаларды берет деген ойдобуз. Демек, сабакта тексти окуу жана угуу аркылуу кабыл алуусуна шарт түзүү, ошого жараша суроо-тапшырмаларды берүү, жумушчу дептер менен иштөө, кичи топтордо, жуптарда иштөө ж.б. ыкмалар колдонулду.

Муканбетова А.С.: Баяндамаңызда да, авторефератыңызда да ишмердүүлүктүн төрт түрү тууралуу сөз болуп жатат. Окуу, угуу, жазуу, сүйлөө ишмердүүлүктөрүнүн ичинен, окуу ишмердүүлүгүнүн кайсы түрлөрүн ишинизде көбүрөөк колдондуңуз?

Изденүүчү: Биздин диссертациялык ишибиз окурмандык ишмердүүлүккө арналгандыктан окуу ишмердүүлүгүнө басым жасалды. Окуунун түрлөрү мектеп практикасында абдан кеңири колдонулуп келет. Биз биргелешип окуу, чынжырча түрүндө, динамикалык окуу, тыным жасоо менен окуу, жаңырык окуу, хордук окуу, башкарып окуу, ролдоштуруп окуу ж.б. көбүрөөк колдондук.

Муканбетова А.С.: Авторефераттын 36-бетинде адабий сукбатташуу методу деп жазылыптыр. Сукбатташуу методу дегенди кандай түшүндүрөсүз? Сукбатташуу деген сөз диалектилик сөз болуп калбайбы?

Изденүүчү: Сукбатташуу методу деген бул окуган чыгармасы боюнча өз ара аңгемелешүү, баарлашуу дегенди түшүндүрөт. Сукбатташуу деген сөз адабий тилде деле колдонулуп келет. Албетте, бул сөздү аңгелешүү, баарлашуу деп өзгөртүп койсок болот.

Сыдыкбаева М.М.: Азыр шар окуу көндүмдөрүнө, окуу ылдамдыгына башталгыч класстарда өзгөчө көңүл бурулат эмеспи. Окуу ылдамдыгына басым жасоо менен баланын түшүнүүсү кандай болуп калат? Окуганын түшүнүү 2-орунга түшүп калбайбы? Себеби ылдам окуганга аракет кылып жатып, бала окуганын түшүнбөй калбайбы? Бул маселе көпчүлүк учурда талаштуу маселе болуп келет. Буга карата сиз кандай карайсыз?

Изденүүчү: Рахмат, Мира Медеркуловна. Шар окуу көндүмү тууралуу сөз болгондо көпчүлүк окуу ылдамдыгы жөнүндө гана ойлойт. Шар окуу өз ичине төрт компонентти камтыйт. Алар: тексттеги сөздөрдү туура, так окуу; тексти көркөм окуу; тексти тыныш белгилерине карап интонация менен, кырааты менен окуу; окуу ылдамдыгы. Окуу ылдамдыгы, окуу техникасы боюнча методисттер, практик мугалимдер арасында талаш-тартыш болуп келет. Башталгыч класстар көбүнчө окуу ылдамдыгына басым жасалып келет. Ошондуктан окуучулар бири-бири менен атаандашып, көбүрөөк сөз

окууга аракеттенишет. Натыйжасында, окуучу тексттен көп сөз окууга жетишет, бирок ал текстти окуп бүткөн соң анын мазмунун түшүнө албай калат. Ошол эле учурда окуу ылдамдыгына коюлган талапты, норманы алып салуу да туура эмес. Анткени өтө жай окуган окуучу да тексттин аягына чыкканча, башында окуя эмне тууралуу болгонун унутуп калышы мүмкүн.

Сыдыкбаева М.М.: Ушуга эле байланыштуу, окуу ылдамдыгына предметтик стандартта атайын норма белгиленгенби?

Издениүүчү: Ооба, предметтик стандартта окуу ылдамдыгына карата ар бир класста атайын норма белгиленген. Тактап айтсак, окуу жылынын аягында бейтааныш тексттен 1-класстын окуучусу 20-25, 2-класс 35-40, 3-класс 55-60, 4-класс 70-80 сөздү окуй алууга тийиш.

Манликова М.Х.: Сиз 2-3-4-класстардын адабий окуу китептеринин авторусуз, туурабы? Эксперименталдык окутууга сиздер канча окуучуну камтыдыңыздар?

Издениүүчү: Рахмат, Минавар Халиковна. Эксперимент жүргүзүүдө биз 8 мектепти камтыганбыз. Тактап айтканда, Баткен облусунан 2 мектеп, Ош шаарынан 2 мектеп, Бишкек шаарынан 2 мектеп жана Чүй облусунан 2 мектеп. Жалпы 1224 окуучу алынган.

Манликова М.Х.: 2-3-4-класстарда эксперименттик топторго канча окуучу алынган?

Издениүүчү: 8 мектептин ичинен эксперименттик топко 613 окуучу, ал эми текшерүү тобуна 611 окуучу катышкан.

Манликова М.Х.: Окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн баалоонун критерийлерин бергенсиңер. Бул, албетте, жакшы. Мени кызыктырып жаткан нерсе – окуучулардын китепканачы менен байланышы. Сиздер констатациялык эксперимент жүргүзүпсүңөр. Бирок 2-3-4-класстардын окуучуларынын китепкана менен байланышынын жыйынтыгы кандай болду? Экспериментке чейин кандай эле жана эксперименттен кийин кандай өзгөрүү болду?

Издениүүчү: Мектеп китепканачылары менен экспериментке чейин баарлаштык, атайын алдын ала түзүлгөн анкеталык суроолорго жоопторду алдык жана аларды талдап чыктык. Тигил же бул китептерди качан алды жана качан кайра тапшырды, алардын кыскача мазмундары, алган таасирлери тууралуу толтурулган күндөлүктөрү да талданып диссертацияда берилген.

Манликова М.Х.: Макул. Сиздер китепканалык формулярды, окурмандык күндөлүк колдондук деп жатасыңар. Балдар китепканадан кандай китептерди алып окушат, кандай китептерге кызыгары тууралуу маалымат топтой алдыңарбы? Анткени ар бир класстын жаш өзгөчүлүнө жараша кызыгуулары болот эмеспи. Ушулардын анализи барбы? Булардын негизинде кандай жыйынтыкка келдиңер?

Издениүүчү: Башталгыч класстардын окуучуларынын китепкана менен байланышы, кандай китептерге суроо-талаптары, кызыгуулары бар экендиги тууралуу маалыматтарды диссертацияда бергенбиз.

Манликова М.Х.: Авторефератта 4-таблицада окурмандык ишмердүүлүктүн калыптанышынын 3 деңгээли боюнча пайыздык көрсөткүчтөр жалпы берилип калган. Мисалы: 1 критерий боюнча жогорку деңгээл: байкоо тобу - 23%, тажрыйба тобу – 56, ортоңку деңгээл байкоо тобу - 59%, тажрыйба тобу – 35 ж.б. Эмне үчүн класстарга бөлүнүп берилген эмес?

Издөнүүчү: Ооба, мында окуучулардын окурмандык кызыгууларынын жогорулашынын көрсөткүчтөрү 3 деңгээл боюнча бааланды. Бирок, пайыздык көрсөткүчтү жалпылап бергенбиз. Ар бир класс боюнча бөлүп көрсөтүп берсек да болмок. Мунун эске алабыз.

Манликова М.Х.: Мамлекеттик стандартта, предметтик стандартта, окуу программасында ар бир класска коюлган талаптар бирдейби?

Издөнүүчү: Сөзсүз ар бир класстын жаш өзгөчөлүгүнө, кызыгууларына ж.б. жараша предметтик стандартта, окуу программасында талаптар ар башка коюлат.

Манликова М.Х.: Туура айтасыз. Окуу программасында авторлор, алардын чыгармалары жазылганбы? Кайсы авторлордун чыгармалары, кандай жанрдагы чыгармалар берилген? Силер окуу программаларына талдоо жүргүздүңөрбү?

Издөнүүчү: Бул предметтик стандартта эмес, окуу программасында берилет. Окуу программасында тигил же бул автор же анын чыгармалары сунушталбайт. Тек гана адабий окууну окутууга карата тематикалар гана берилет. Окуу китебин жазган автордук топ ошол тематикаларды жетекчиликке алуу менен акын-жазуучулардын чыгармаларын, элдик оозеки чыгармачылыктын үлгүлөрүн, жанрларын окуучулардын жаш өзгөчөлүктөрүнө ылайык тандап алышат, аларды адаптациялап окуу китебин түзүшөт.

Манликова М.Х.: Жакшы. Эми айтсаңыз, окуучулардын китепкана менен байланышынан улам эмне өзгөрүү болду?

Издөнүүчү: Бул багытта талдоо жүргүзүлдү. Башталгыч класстардын окуучуларынын китепкана менен байланышы жакшырды. Окууга болгон кызыгуулары жогорулады. Окуучулар адабий окуу китеби менен гана чектелбестен, китепкана фондундагы, долбоорлордун алкагында иштелип чыккан түрдүү китептер менен таанышып, окууга болгон кызыгууларын жогорулатууга жетишти.

Манликова М.Х.: 31-32-33-34-беттерде бир нече көнүгүүлөрдүн үлгүлөрү берилиптир. Ушул сыяктуу көнүгүүлөр эксперименттик топ үчүн колдонулдубу? Кайсы чыгармаларды окутууда кандай көнүгүүлөр колдонулду? Мен ушулардын жыйынтыгын көрө албай жатам.

Издөнүүчү: Биз эксперименттик топ үчүн 2-3-4-класстар үчүн 1-2-бөлүктөн турган жумушчу дептерлерди түзүп, алар менен иш алып бардык. Бул жумушчу дептерлерде адабий окуу китептериндеги ар бир чыгарманы окуучулардын окуп түшүнүү, талдоо, чыгармачыл иштерди аткаруу үчүн түрдүү көнүгүүлөр сунушталган. Мисалы, 3-класста “Кумурска менен

жалкоо” деген чыгарманы өтүүдө каармандарды салыштыруу үчүн Венндин диаграммасы, сөздөрдүн синонимдерин, антонимдерин табуу ж.б. ушул сыяктуу көнүгүүлөр берилген.

Коңурбаев Т.А.: 1-ден, ишмердүүлүк дегенди кандай түшүнөсүз? Окурмандык ишмердүүлүк деген эмне?

Издөнүүчү: Рахмат, Тууганбай Абдырахманович. Ишмердүүлүк – бул жалпы түшүнүк. Ал адам баласынын өзүнүн турмуштук талаптарын канааттандырууга багытталган максаттуу, активдүү аракети болуп саналат. Ишмердүүлүктүн бир нече түрү бар: окуу ишмердүүлүгү, угуу ишмердүүлүгү, жазуу ишмердүүлүгү ж.б.

Ал эми окурмандык ишмердүүлүк бул – адамдын чыгарма окууга ышкысынын ойгонушу, чыгарманы түшүнүүсү, анын негизинде ой жүгүртүү, талдоо, баа берүү, андан алган компетенттүүлүктөрүн турмушта колдоно билүүгө жетишүүсү.

Коңурбаев Т.А.: Авторефераттын 14-бетинде «Баланын сөз байлыгы өнүкпөсө, ал окурман катары калыптана албайт» деп жазылып турат. Андан кийин бир схема берилиптир. Анда автор-чыгарма-китеп-мугалим-окурман деп берилиптир. Менимче, 1-4-класстын окуучусу чыгарманын автору ким экенин билбейт.

Издөнүүчү: Ооба, башталгыч класстардын окуу китептеринде авторлор тууралуу маалымат берилбейт, бирок, сөзсүз чыгарманын автору жазылат. Мектеп практикасында мугалимдер өтүлүп жаткан чыгарманын авторун сөзсүз атап кетишет, айрымдары чыгарманын автору тууралуу кыскача маалыматты өздөрү изденип таап, окуучуларга кыскача айтып беришет.

Коңурбаев Т.А.: Сиздин диссертациялык ишиңиз учурдун эң актуалдуу темасы окурмандык ишмердүүлүккө арналган. Бүгүнкү күндө балдар китеп окушпайт, китеп кармап жүргөндөр жокко эсе. Эмне үчүн окуучулар китеп окубай калышты? Ушуну талдап көрдүңөбү?

Издөнүүчү: Илимий-техникалык прогресстин шартында адамдардын китеп окуусуна тоскоолдуктар туш тараптан чыга берет. Туура айтасыз, учурда колунда смартфонун бар, компьютерге үңүлгөн өзүнчө эле мультимедиялык муун өсүп чыкты. Бирок, бул таасирлерге балдарыбыз азгырылып кетти, китеп окубай калды деп колду шилтеп коюуга да болбойт. Башталгыч класстардын окуучулары жогорку класстарга салыштырмалуу китепке дурус эле кызыгышат, окушат, аракет кылышат.

Ахметова Н.А.: Окурмандык ишмердүүлүк тууралуу теориялык ойлорун, практикалык иш-аракеттерин педагогика илимине эң алгачкылардан болуп кимдер киргизишкен экен? Кандай эмгектер жаралган? Ошолор тууралуу айта кетсеңиз?

Издөнүүчү: Рахмат, Нурлан Алымкуловна. Окурмандык ишмердүүлүк түшүнүктөрүн ар тараптуу изилдеген жана практикада колдонгон педагог жана окуу китептеринин автору К.Д.Ушинский болгон. Ал «Детский мир» жана «Родное слово» деген окуу китептеринде чыгармалардын аягына тарбиялык мораль киргизүүнү башкы орунга коюп, балдар үчүн окуганын

түшүнүү өтө зарыл экендигин көрсөткөн. Ошондой эле Л.Н.Толстой «Азбука», «Новая азбука», «Книга для чтения» деген окуулуктарын жазып, орус эл жомокторун, аңгемелерин өз айылы Ясная Полянадагы балдар үчүн кайра иштеп чыгып, аларды окуучулар кандай кабыл алып жатканын апробациядан өткөргөн.

Ал эми ата мекендик педагогикабызда Ишеналы Арабай уулунун, К.Тыныстановдун алгачкы окуу китептериндеги окуу ишмердүүлүгү тууралуу идеялар баяндалган.

Төрайым: Урматтуу отурумдун мүчөлөрү, суроо-жооп бүтсө, анда илимий жетекчиси, профессор Абдыкерим Жаркынбаевичке сөз берилет.

Муратов А.Ж.: Урматтуу төрайым, диссертациялык кеңештин урматтуу мүчөлөрү! Батмахан Абдуакимовна республикалык “Жылдын мугалими-2003” сынагына Баткен облусунан келип катышып, “Жылдын мыкты мугалими” деген наамды алган. Буга Сулайман Казыбаевич, Кыргызбай Душенбекович, мен – баарыбыз күбөбүз.

Изденүүчү биздин диссертациялык кеңештин тарыхында биринчи жолу эң көп публикация менен келип жатат. Аскар Чукутаевич министр болуп иштеп турган кезде: “Ким бир эле окуу китеп жазган болсо, келгиле, Эл агартуунун отличнигин беремин”, – деп айтчу. Азыркы изденүүчүнүн болсо диссертациялык ишине байланыштуу 1-класстан тартып 7-класска чейин окуу китептери, окуу хрестоматиялары, методикалык колдонмолору жарык көрүп, учурда республикабыздын мектептеринде окутулуп келе жатат. Бул окуу китептер 1 жыл эле чыгып калбайт да, ар бир жыл сайын толукталып, кайра жаңыдан чыгып турат. Эгерде анын ар бирин эске алчу болсок, анда публикациясы дагы көп болуп кетмек. Муну айтайын дегеним, изденүүчү практикада сынап көрүп, бул окуу китептерди жазгандыгы анын практик экендигин көрсөтүп турат. Адабий окуу сабагы 2-4-класстарда гана окутулат, башка баскычтарда бул предмет жок.

Өзүңүздөргө белгилүү болгондой, азыркы мектептин, коомдун эң башкы көйгөйү – окурмандыкты калыптандыруу, окурманды тарбиялоо. Жылдан жылга окуучулардын окууга болгон кызыгуусу төмөндөп бара жаткан мезгилде, изденүүчүнүн изилдөө иши бул көйгөйдү чечүүгө кошкон салымы болуп эсептелет. Иш абдан дыкаттык менен жазылды, публикациялары да көп жарык көрдү. Сиздерден бул ишти колдоп берүүңүздөрдү суранам.

Төрайым: Рахмат, Абдыкерим Жаркынбаевич. Отурумдун урматтуу мүчөлөрү, эми расмий эксперттерге сөз берели. Сөз 2-расмий эксперт, педагогика илимдеринин доктору, профессор Үкүева Бушарипа Кожояровнага берилет.

Үкүева Б.К. п.и.д., доцент: Изденүүчү Абдухамидова Батмахан Абдуакимовнанын “Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун илимий-методикалык негиздери” аттуу темадагы диссертациялык ишин карап чыгып, төмөндөгүдөй корутундуга келдик. Сунуш кылынган диссертация диссертациялык кеңештин профилине туура келет. Иште адистиктин паспорту боюнча 13.00.02 – окутуунун жана

тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистигине толугу менен жооп берген башталгыч мектептерде адабий окуу сабагынын методикасы изилденген. Диссертациянын максаты катары башталгыч класстардын адабий окуу сабагында көркөм чыгармаларды окутуу процессинде окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун методикасынын теориялык жана практикалык маселелери боюнча сунуштарды иштеп чыгуу, алардын натыйжалуулугун тажрыйба аркылуу текшерүү менен практикага сунуш кылуу эсептелет. Коюлган максат диссертацияларда бир нече милдеттерди аткаруу менен чечилген. Диссертациянын изилдөө объектиси жалпы билим берүүчү орто мектептердин башталгыч класстарындагы (II-IV класстар) адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруу процесси. Диссертациянын максаты менен милдеттерине ылайык келет. Иште жаңы илимий натыйжалар алынган жана алар кыргыз адабиятын окутуунун теориясы жана методикасын өнүктүрүү үчүн чоң мааниге ээ болот. Докторлук диссертацияда алынган илимий натыйжалар 53 эмгекте чагылдырылган.

Автореферат толугу менен диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максат-милдеттерине дал келет.

Айрым мүчүлүштүктөр:

1. Айтылган ойду кайталоолорго жол берилген. Мисалы: компетенттүүлүк, окурмандык терминдери, менимче, көп колдонулган.

2. Баптардын бөлүмдөрү ар түрдүү. 2-баптын көлөмү башка баптарга салыштырмалуу көлөмү кыска.

3. Орфографиялык, пунктуациялык, стилистикалык айрым каталарга жол берилген.

Абдухамидова Батмахан Абдуакимовнанын “Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун илимий-методикалык негиздери” аттуу 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору илимий даражасын изденип алуу үчүн жазган диссертациялык иши актуалдуу темага арналган, өз алдынча иштелген, логикалык жактан толук бүткөн, илимий-теориялык жана практикалык мааниге ээ болгон, мындай иштерге коюлган талаптарга жооп берген эмгек катары бааланат.

Д 13.23.623 диссертациялык кеңешине 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн Абдухамидова Батмахан Абдуакимовнанын “Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун илимий-методикалык негиздери” деген темадагы диссертациялык ишин кабыл алууну сунуш кылам.

Төрөйым: Рахмат. 3-расмий эксперт педагогика илимдеринин доктору, профессор Чыманов Жеңишбек Арыповичке сөз берилет.

Чыманов Ж.А., п.и.д., профессор: Рахмат. Бүгүнкү жыйындын урматтуу төрайымы, диссертациялык кеңештин урматтуу мүчөлөрү, Абдухамидова Батмахандин диссертациялык ишин, ал боюнча жазылган авторефератын мен кызыгуу жана канааттануу менен окуп чыктым. Изденүүчүнүн практикадагы жана илим изилдөөдөгү ийгиликтерине баа берүүгө жетиштим. Анткени Батма алыскы облустун четки районунда орто мектепте 10 жылга жетпеген убакытта иштеп, республикалык деңгээлдеги мыкты мугалимдин даражасына жеткендигин атайын белгилей кетейин. Андан кийин илимий иштерге катышканына быйыл 20 жыл болот. 2004-жылы илимий чөйрөгө келип, илимдин кандидаты болду, мына бүгүн докторлук ишин коргоо алдында турат. Ошондон бери эле орто мектептин адабий окуу китептеринин негизги авторлорунун бири болушу изденүүчүнүн негизги теориялык, практикалык ийгиликтери деп эсептейм.

Диссертация боюнча мага коюлган бардык талаптардын пункттарына жараша толук жазып келдим. Теманын актуалдуулугу, эмгектери жана башкалар тууралуу пикирде айтылды. Ошондой эле диссертантка авторефератта жана диссертацияда кетирилген айрым мүчүлүштүктөр жөнүндө жазуу жүзүндө белгилеп, өз сунушумду берген болчумун. Мисалы, изденүүчүнүн жекече салымы, эмгектер, милдеттер жана адабияттардын берилиши боюнча бир катар сунуштарды айттым эле, авторефераттын соңку вариантын карап чыктым, изденүүчү аларды эске алуу менен иште баарын толугу менен оңдоп чыгыптыр. Бул, албетте, изденүүчүнүн ишке болгон жекече мамилесин көрсөтүп турат.

Батма практикадан келген, бирок дагы деле практик бойдон калгандыгы, теориялык билимдерин практика менен айкалыштырып иштеп жаткандыгы мени суктандырат.

Батмахан Абдуакимовнанын диссертациясын толук бүткөн, коюлган талаптарга толук жооп берген иш катары коргоого сунуш кылдым.

Төрайым: Рахмат. Кийинки сөз 1-расмий эксперт, комиссиянын төрайымы, педагогика илимдеринин доктору, профессор Светлана Топчиевна Батакановага берилет.

Батаканова С.Т. Урматтуу диссертациялык кеңештин мүчөлөрү, туура айтасыңар, Батмахан бүгүнкү алдын ала коргоого, докторлук диссертация жактоого даяр, толук бышып-жетилип келип отурат. Мындай докторлук иштер келе бербейт, бышбай келгендер канча. Диссертациясын дыкаттык менен, аябай кызыгуу менен окуп чыктым, абдан ыраазы болдум. Мына карап көргүлө, бүгүн алдын ала коргоодон өтүп жаткан изденүүчү окуучу-ченемдик документтерди түзүүгө катышкан экен, тактап айтканда, өзү жактап жаткан изилдөө темасына байланыштуу адабий окуунун предметтик стандартын, окуу программасын түзүүгө, башталгыч класстарда адабий окуунун базалык талаптарын иштеп чыгууга катышыптыр. Андан сырткары, башталгыч класстардын 9 окуу китебинин, 4 окуу хрестоматиясынын автору экен. Мындай жагынан алганда, теориялык да, практикалык да эмгеги мол, методика боюнча илимдин дыйканы экени көрүнүп турат.

Мен 16 бет пикиримди жазып келдим. Анын баарын окуп отурбайын. Иш бардык талаптарга жооп берет, бирок жакшы иште деле кемчилиги болот эмеспи. Изилдөө ишинин темасы абдан актуалдуу болуп отурат. Чындыгында, башталгыч класстын балдары эмес, андан чоңдор да китеп, а түгүл гезит окубай калды. Балдарды кантип китеп окутабыз, окууга кантип кызыктырабыз, бул, албетте, учурдун эң орчундуу маселеси. Ушул эмгектин башталгыч класстарга сөзсүз пайдасы тиет деген ойдомун.

Диссертациялык иш өзүнө коюлган бардык талаптарга жооп берет. Ошентсе да, айрым мүчүлүштүктөрдү белгилеп кетейин:

1. Башталгыч класстардын адабий окуу сабагында көркөм чыгармаларды окутуу процессинде окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун проблемасынын изилдениш тарыхынын обзор бөлүмүндө окуу китептериндеги тексттен тышкаркы аппараттарды (суроолор, тапшырмалар ж.б.) талдоого алуу зарыл эле. Тилекке каршы, мындай талдоолор диссертацияда берилген эмес.

2. Башталгыч класстардын адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандырууда, башталгыч класстарда көркөм окууга үйрөтүүнүн тарыхый тажрыйбасы бай. Бирок алардын өнүгүшүнүн эволюциясы толук кандуу чагылдырылган эмес. Өзгөчө, бул багытта динамикалуу иш жүргүзгөн башталгыч класстардын алдыңкы мугалимдеринин иш тажрыйбаларынын оң жактарын чагылдыра кетсе дурус болмок.

3. Диссертацияда орфографиялык жана пунктуациялык каталар кездешет.

Ырас, жогоруда белгиленген сунуштар иштин илимий мазмунуна терс таасирин тийгизбейт. Башталгыч класстардагы (2-4-класстар) адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруу багытында кыргыз педагогика илиминде ырааттуу жана учур талабына ылайык иштелип чыккан салмактуу эмгек болуп саналат. Ишти коргоого сунуштайм, колдойм, баарыңарды колдоого чакырам. Мындай иштер жакталышы керек, албетте, бул иш педагогика илимине чоң салымын кошкон эмгек болуп эсептелет.

Жетектөөчү уюмду, расмий оппоненттерди дайындоо жөнүндө сунуштун негиздүүлүгү:

Диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясы жетектөөчү мекеме катары А.Мырсабеков атындагы Ош мамлекеттик педагогикалык университетинин башталгыч, мектепке чейинки билим берүүнүн теориясы жана усулу, кыргыз тили жана адабияты кафедраларын сунуштайт. Аталган кафедраларда сунушталган илимдин тармагы боюнча илимдин докторлору, кандидаттары ж.б. адистер эмгектенет.

Расмий оппоненттер катары төмөнкү адистерди сунуш кылат:

Биринчи расмий оппонент Батаканова Светлана Топчубевна, Скрябин атындагы КМАУнун мамлекеттик тил жана тарбиялык иштер боюнча проректору, адабиятты окутуунун теориясы менен практикасы

боюнча адис, педагогика илимдеринин доктору, профессор (13.00.02).

Экинчи расмий оппонент Сакиева Сайипжамал, Б.Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин педагогика, психология жана окутуунун технологиялары кафедрасынын профессору, адабиятты окутуунун теориясы менен практикасы боюнча адис, педагогика илимдеринин доктору (13.00.02).

Үчүнчү оппонент Искендерова Суусар Искендеровна, К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин Үзгүлтүксүз жана аралыктан билим берүү институтунун педагогикалык билим берүү жана инновациялык технологиялар кафедрасынын башчысы, КРдин Билим берүүсүнө эмгек сиңирген кызматкери, кыргыз адабиятынын теориясы боюнча адис, филология илимдеринин доктору, профессор, (10.01.01 (кыргыз адабияты).

Диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясы сунуш кылынган документтерди карап чыгып, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу Д 13.23.673 диссертациялык кеңешине 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору илимий даражасын изденип алуу үчүн изденүүчү Абдухамидова Батмахан Абдуакимовнанын “Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун илимий-методикалык негиздери” аттуу темадагы диссертациялык ишин жактоого сунуштайт.

Төрайым: Расмий эксперттердин сунушуна добуш берели. Ким макул? Баары – макул. Каршы, калыс – жок.

Анда расмий эксперттердин сунуштарына, сын-пикирлерине жооп берүү үчүн сөз изденүүчүгө берилет.

Изденүүчү: Расмий эксперттердин сунуштарын кабыл алабыз. Чоң рахмат!

Төрайым: Эми диссертанттын илимий эмгегин талкуулоо үчүн дискуссияга өтөлү. 5 мүнөткө чейин убакыт берилет. Профессор Сулайман Казыбаевичке сөз берилет.

Рысбаев С.К.: Урматтуу кесиптештер, диссертанттын иши боюнча кошумчалап коеюн. Батма академияга келгенден баштап, 2-4-класстар үчүн адабий окуу китептерин, 1-4-класстар үчүн “Дил азык” класстан тышкаркы окуу китептерин жазууга катышкан. Бул китептерде окурмандык ишмердүүлүк маселеси каралган. Мен суроо-тапшырмалар аркылуу балдардын окурмандык ишмердүүлүгүн кантип калыптандырууга болору, аны кантип ишке ашыруу керектиги тууралуу суроону бердим. Мына ушуларды ишке ашырууга карата “Адабий окуу сабагында күтүлүүчү натыйжалар” деген методикалык колдонмону биргеликте иштеп чыкканбыз, кайрадан толукталып иштелип жаткан окуу китебинде да эске алынган. Бул китептерде көркөм текстти окуу, суроо-тапшырмалардын негизинде талдоо, баалоо ж.б. аркылуу күтүлүүчү натыйжалар чагылдырылган. Дагы бир

белгилей кете турган нерсе адабий окуу китеби менен иштөөгө карата түзүлгөн жумушчу дептерлери жазуу жана окуу ишмердигинин негизги каражаты болуп эсептелет. Бул жагынан да изденүүчүнүн жеке салымын баалагым келет. Коргоого сунуштайм жана колдойм.

Төрайым: Кийинки сөз профессор Минавар Халиковнага берилет.

Манликова М.Х. Урматтуу кесиптештер, мен төмөнкүлөрдү айткым келет: Батмахан Абдуакимовна Кыргыз билим берүү академиясындагы чоң илимий мектепте такшалып келди. Биз бир нече жыл бою бирге иштештик, Батма биздин көз алдыбызда адис катары өстү. Албетте изденүүчү абдан эмгекчил, кесипкөй, компетенттүү адис экендиги көрүнүп турат. Ал практикалык жактан такшалган, республикалык деңгээлде мугалимдердин кесиптик чеберчиликтерин өркүндөтүү жаатында, түрдүү долбоорлордо иштеп дасыккан адис. Академик, илимдин корифейлери: “Эгерде изденүүчү мектеп практикасы үчүн бир эле окуу китебин же методикалык колдонмону жазган болсо, анда ал илимий даражага татыктуу”, – деп айткандары бар. Ал эми предметтик стандартты, окуу программасын, 9 окуу китепти жана алар менен иштөөгө карата жумушчу дептерлерди иштеп чыккан бүгүнкү ишин коргоп жаткан изденүүчү илимдин доктору болууга татыктуу экендигинде шегим жок.

Мен изденүүчүнүн диссертациялык ишин колдойм. Бир гана нерсе, изденүүчү абдан чоң эмгектерди жасап, бирок ошолордун натыйжасын авторефератта чагылдырылбай калган. Бул иштер практикада аткарылганына, алардын диссертацияда бар экендигине мен ишенем. Окуучулардын окурмандык ишмердүүлүктөрүн баалоонун критерийлери жакшы берилген, бирок алынган натыйжалар өтө ишенимдүү эместей туюлат. Анткени жыйынтыктарды жалпы бербестен, ар бир класс боюнча өзүнчө көрсөтүлсө, констатациялык эксперименттен кийин кандай натыйжа болгондугу, кандай ийгиликтерге жетишкендиги ишенимдүү болот эле. Окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруу маселеси эң актуалдуу тема экендиги талашсыз. Бул жасалган эмгек биздин мектептерге, анын ичинде башталгыч класстарга жакшы пайда алып келери шексиз. Ошентсе да, эксперименттен кийинки натыйжаны, окутуу учурундагы, андан кийинки этаптагы алынган жыйынтыктарды, изденүүчүнүн кандай корутундуга келгендиги, натыйжанын далилдүүлүгү, окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыра алдыбы, мына ушулардын баарын ар бир класстын көрсөткүчтөрү аркылуу көргүбүз келди. Учурда алдын ала коргоо болуп жаткандыктан, биздин сунуштарыбыз, сын-пикирлерибиз ишти жакшыртууга жардам гана берет деп ойлойм.

Диссертациялык иште ата мекендик, россиялык педагог-окумуштуулардын, психологдордун эмгектери окуп-үйрөнүлүп, талдоого алынып, аларды жалпылагандыгы колдоого арзыйт. Бул, албетте, изденүүчүнүн И.Бекбоев, Л.А.Шейман сыяктуу ж.б. мыкты окумуштуулардын мектебинен өткөндүгүнүн таасири деп ойлойм. Ошондуктан Батмахан Абдуакимовнага ийгилик каалайм. Диссертациялык

ишти коргоого сунуштаймын.

Төрайым: Сөз профессор Тууганбай Абдырахмановичке берилет.

Коңурбаев Т.А.: Урматтуу диссертациялык кеңештин мүчөлөрү, биз дагы бир татыктуу диссертациялык ишти талкуулап отурабыз. Кыргыз эли окурман эмес, угарман эл. Тээ эзелтен “Манас” баш болгон эпосторду, дастандарды угуп келген. Изденүүчү жетекчиси менен бирге учурдун актуалдуу көйгөйүн чечүүгө арналган илимий теманы тандап алып, анын үстүндө ийгиликтүү иштегени көрүнүп турат. Мындай диссертациялык иштердин болушу элди окурмандыкка түртөт, окууга болгон кызыгууларын арттырат. Мен “эмне үчүн эл китеп окубай калды?” деп сурадым эле. Курсагы ач болсо, эч ким китеп окубайт да, эл азыр иштеш керек, акча табыш керек, балким ушул факторлордун да таасири тийип жаткандыр. Ошол үчүн бул диссертация келечеги бар, билим берүү тармагы үчүн пайдалуу иш.

Жалпысынан, мен ишти колдойм жана коргоого сунуш кылам.

Төрайым: Мен да Батма Абдуакимовнанын диссертациялык ишинин авторефератын көңүл коюп окуп чыктым. Изденүүчү илимий изилдөөнүн методологиялык негиздерин мыкты негиздеп жазгандыгын белгилегим келет. Бул ишти колдоо керек. Мен бул ишти PISAга даярдык деп эсептейм. Себеби, биздин окуучулар текстти окуп, анын мазмунун, логикалык маанисин түшүнүүгө тийиш. Азыр китеп окуган окуучу, студент аз. Чынында, азыркы учурда балдар гана эмес, улуу муундун өкүлдөрү да окубай калды. Диссертацияда балдардын эмне үчүн китеп окубай жаткандыгынын себептери талданган: китепканачылардын окуучулар менен иштебей жаткандыгы, мектептин, айылдын китепканаларында китептердин жетишсиздиги, ата-энелердин биргелешип китеп окууга көңүл бөлбөгөндүгү сыяктуу көйгөйлөр, балдарды китеп окууга кызыктыруу иштеринин жүргүзүлбөгөндүгү ж.б. Мен бул пикирге толук кошулам.

Диссертациялык иште таблицалар, диаграммалар, схемалар берилип, баары көрсөтмөлүү көрүнүп турат. Изденүүчү бул теманын үстүндө көп жылдар бою эмгектенген, ишти ар тараптан изилдеген. Иште илимий жаңылыгы бар, башталгыч класстардын окуучуларын окурмандыкка кызыктыруучу түрдүү алгылыктуу методдор сунушталган, дагы бир белгилей кетчү нерсе, Батма өзү да балдар үчүн аңгемелерди, жомокторду жазат.

Батмахан Абдуакимовнанын диссертациялык иши жогорку деңгээлде жазылган деп эсептейм жана аны коргоого сунуштаймын.

Анда изденүүчү Абдухамидова Батмахан Абдуакимовнанын 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча **“Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун илимий-методикалык негиздери”** аттуу педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясы коргоого сунушталсын.

Добуш берип койсоңуздар. Макул – баары, каршы – жок, калыс – 0. Бир добуштан колдоого алынды.

Жогорудагы изденүүчүнүн баяндамасын, суроо-жоопторду жана талкууда айтылгандарды угуп, эксперттик комиссиянын бүтүмүн, добуш берүүнүн жыйынтыгын эске алып, Ишеналы Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты), психология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 13.23.673 диссертациялык кеңешинин отурумуну

ТОКТОМ КЫЛАТ:

1. Изденүүчү Абдухамидова Батмахан Абдуакимовнанын “Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун илимий-методикалык негиздери” аттуу 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иши алдын ала коргоодон өтүү деп эсептелсин жана бүтүмү бекитилсин.

2. Изденүүчү Абдухамидова Батмахан Абдуакимовнанын “Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун илимий-методикалык негиздери” аттуу 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иши Кыргыз Республикасынын Улуттук аттестациялык комиссиясынын докторлук диссертацияларга койгон талаптарына жооп берет деп эсептелсин жана коргоого сунушталсын.

Жыйындын төрайымы
п.и.д., профессор:

Н. А. Ахметова

Жыйындын катчысы
п.и.к., доцент:

Д. К. Омурбаева